

Ivo Pospíšil (Brno)

Literární komparatistika: lákavá inovace, kvalitní tradice

✦ **Кључне речи:**
minulost literární komparatistiky a přítomnost, inovace v literární komparatistice, prostorový faktor, areálová a kulturologická studia, integrace inovace a tradice, problém vnitřního a vnějšího.

Právě jazyk a jeho textové produkty, jimiž se zabývají filologické vědy, prozrazují nejbezprostředněji, že proces scelování/globalizace neprobíhá zdaleka jednosměrně, že akce budí reakci a že se sdružování a postupování vyznačuje také jinými, často protikladnými paradigmaty, které lze označit jako dezintegraci, nekomunikaci, odcizení, disperzi a mýjení.

Literární věda – podobně jako jiné “měkké” vědy, zvané často – na rozdíl od věd

Аутор овог чланка бави се неким аспектима тренутног стања компаративних проучавања књижевности. Главним проблемом сматра недовољан степен интеграције традиционалних вредности компаративних проучавања и нових приступа који су се појавили недавно, нарочито просторног аспекта компаративног проучавања књижевности у вези са ареалним и културним студијама и иновативних методолошких приступа. Аутор упућује на неколико публикација било иновативног или традиционалног типа: неке од њих указују на могућност обogaћења традиције, уз истовремено очување језгра традиционалних сазнајних вредности.

exaktních, přírodních, technických a koneknců i sociálních – humanitní se vyvíjí spíše v povlovných změnách, v posunech důrazu spíše než v převratných skocích. Na počátku 21. století v ní vyústily změny, které se rýsovaly po celé 20. století, zejména však posledních jeho 30–40 let. Mezi tzv. posuny důrazu patří několik pohybů, které signalizují změny oproti většině 20. století. Zatímco tzv. tvrdé vědy, k nimž patří ve své aplikační fázi i vědy exaktní (logika a matematika) a

hlavně přírodní a technické, ale také ideologicky manipulativně využívané vědy sociální, zejména politologie a různé odrůdy sociologie a aplikované psychologie a filozofie, bezprostředněji spojené s globalizovanými průmyslovými koncerny vyrábějícími vše od atomových, chemických a biologických zbraní po léky na rakovinu a podílející se na modelování přístupů k dosud tabuizovaným zónám spínaným především s genetikou a genetickým inženýrstvím, jež zasahují samu podstatu bytí přírody a člověka jako její součásti, nesou za existenci ne-lidského i lidského světa přímou odpovědnost, tzv. měkké vědy, k nimž patří i filologické vědy, působí pomalu, jakoby neznatelně, povlovně, nepoznatelně, spíše tiše než hlučně (výjimky jsou jako jejich nositelé jedinci, kteří se snaží z filologických věd učinit vědy “tvrdé”, tedy pouze služebná odvětví věd sociálních, nikoli jejich partnery, ale jejich servis – proti tomu se staví např. brněnské pojetí filologicko-areálových studií). O to je však jejich působení trvalejší, neboť vykládají jevy, které se pevně uchycují v lidském vědomí a podvědomí: literární věda jako reflexe literárního umění mohla by hrát a často hraje úlohu alternativního vidění světa, kritika současných proudů a tendencí, jejich konkurenta a oponenta. Spisovatelé jako “svědomí národa”, pojetí doznívající v 60. letech 20. století jako pozůstatek osvícenství a nacionalismů 19. století, již asi patří v tomto vyhroceném pojetí minulosti, ale tato představa setrvává alespoň v rovině objektivního faktu, i když se působení literárního umění vlivem vizuální masmediální kultury značně oslabilo.¹

Již několik desetiletí se hlasitě hovoří a výrazně píše o konci osvícensko-národně ideologické pojetí literární vědy. Toto pojetí vycházelo z dosavadní funkce samotné literatury počínaje 18. stoletím. Je typické pro celý svět, má globální charakter, ale je posilováno zejména na slovanském teritoriu. Pro Rusy žijící ve více či méně oslabované autokracii byla literatura často jediným vážným projevem svobodného myšlení a suplovala tak filozofii, teologii, vědy, zejména sociální. Zatímco Rusové měli svůj samostatný stát v podstatě národního typu, jež však do značné míry toleroval či asimiloval nebo integroval jiné národy, i když jimi ovšem také manipuloval (vztah k ruským Židům pokračující v různých podobách až do konce sovětské éry a *de facto* do současnosti²), u “zbytku” Slovanstva šlo navíc o národní a později nebo souběžně státní emancipaci, u některých se toto úsilí dostávalo i do konfliktu s Ruskem (Ukrajinci, Poláci, Bělorusové), u jiných to bylo komplementární (Češi, Slováci) nebo konfliktně komplementární (jižní Slované). Význam literatury tragicky poklesl, do jisté míry si uchovává svou ekonomickou hodnotu jen potud, pokud se jí podaří upoutat k vizuálním médiím, např. k filmu. Psaním se spisovatel dneška v podstatě neživí, pokud nepatří k hrstce vyvolených autorů, kteří správně odhadli směry mediálních masáží a pokleslou mentalitu vnímající toliko trivialitu. Se slábnoucí ekonomickou funkcí literatury slábne také úloha spisovatelů a literárních kritiků, historiků a teoretiků. Literární vědec má pak mnohem menší úlohu než spisovatel, pokud se ovšem nestane jejím ideologickým,

- 1) Viz náš článek Rozptylování a míjení: literatura a její výzkum na prahu nové éry, in: *Slavica Litteraria*, č. 2, 2008, v tisku.
- 2) Viz mj. rozporně přijímaný spis A. I. Solženicyna (1918–2008) *Dvesti let vmeste (1795–1995)*. *Russkij put*, Moskva 2001, čes. Dvě stě let pospolu. 1. díl. Dějiny rusko-židovských vztahů v letech 1795–1916. Academia, Praha 2004; 11. díl. Dějiny rusko-židovských vztahů 1917–1995. Academia, Praha 2005.

mocenským vykladačem. Jestliže na domácí literární produkty najdeme přece jen jisté kritické mnohohlasí, cizí literatury se komentují spíše jako neaxiologická informace nebo dokonce reklama. Z vlastní zkušenosti vím, že si zprostředkovatelé cizích literatur (překladačtélé, editoři apod.) dokonce jmenovitě vymáhají recenzenty a vím, kterak jsou rozezljeni, když se tu a tam recenzentova kritičnost přece jen projeví. Kritik tu ztrácí své jméno kritika, tedy posuzovatele, soudce (krites). Obviňování, že kritik svým kritickým, leč jinak zcela afirmativním postojem jako by zničil nebo vážně poškodil tu nebo onu národní literaturu, například v českém nebo jiném prostředí, nejsou ojedinělé. To posiluje na jedné straně značná agresivita mladší generace, jež se snaží v tomto směru napodobovat úspěšné vrstevníky ve sportu nebo showbiznyusu, na druhé pramení z mocenské, často formálně ideologicky motivované skupinové monopolizace literárního tisku. Projevuje se to, co se někdy nazývá „mocí v literatuře“.³

Z této si tuace vycházejí i úvahy o tom, že se literatura musí opět vrátit k své původní roli jako běžná součást života – stejně jako

jídlo, pití, odívání, sex nebo politika⁴. Cesta dnešní společnosti k „novému středověku“ (jak to již dávno předvídal Nikolaj Berďajev⁵) by o tom svědčila, tedy literatura i její reflexe jako zákusek po dobrém obědě, hobby nenapravitelných intelektuálů nebo podivínská záliba manažerů. Volání po „zpraktičtění“ literární vědy je jisté správné a aktuální, avšak jakou pozici si ve společnosti vybuduje, je do značné míry věcí jejích tvůrců.

V současné době sledujeme pokračující vývoj poststrukturalismu, tedy postup od exaktních, „uzavřených“, imanentních metodologií k jejich co největšímu „otevření“. Mohli bychom mluvit o externalizaci, zvněškování literární vědy, tedy o rozvoji toho, o čem psali R. Wellek a A. Warren jako o „extrinsic“.⁶ Reakcí na to je prohloubené „zinterňování“, internalizace literární vědy, její zteoretičtění nebo zteoretičťování. Zatímco příkladem externalizace mohou být prostorová (spaciální), areálová či zónová studia ve filologii, jejichž příkladem je v našem okruhu jsou mimo jiné D. Ďurišín, I. Dorovský, brněnská koncepce areálových studií nebo krakovské pojetí rusologie⁷, manifestací internalizace mohou být různé podoby

191

- 3) Viz M. Berg: *Literaturokratija. Problema prisvojenija i pereraspredelenija vlasti v literature*. Katedra slavistiky Universiteta Chelsínki, *Novoje Literaturnoje Obozrenije*, Moskva 2000. Viz také: J. Gazda – I. Pospíšil: *Proměny jazyka a literatury v současných ruských textech*. Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Masarykova univerzita, Brno 2007.
- 4) Viz I. Sötér: *The Dilemma of Literary Science*. Budapest 1973.
- 5) N. Berďajev: *Nový středověk: úvaha o osudu Ruska a Evropy*. Pavel Mervart, Červený Kostelec 2004. Rus. *Novoje srednevekov'je*. Moskva 1924, něm.: *Das neue Mittelalter*. Berlin 1933.
- 6) Viz. R. Wellek – A. Warren: *Theory of Literature* (pův. 1948), čes. překlad *Teorie literatury*, Olomouc 1996. Dále viz: Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka: *René Wellek a meziválečné Československo (Ke kořenům strukturální estetiky)*. Brno 1996.
- 7) Viz např. tyto studie a týmové práce D. Ďurišína: *Systematika meziliterárního procesu*. Bratislava 1988. *Čo je svetová literatúra*. Bratislava 1992. *Osobitné meziliterárne spoločenstvá*. I–VI, Bratislava 1987–1993. *Teória meziliterárního procesu I*. Bratislava 1995. *Meziliterárny centrismus – krok na ceste k svetovej literatúre*. *Slovak Review* 1994, № 1, s. 3–13. Ďurišín, D. – Korkoš, L.: *Svetová literatúra perom a dlátom*. Bratislava 1993. I. Dorovský: *Balkán a Mediterán*. *Spisy Masarykovy univerzity v Brně, Filozofická fakulta*. Masarykova univerzita, Brno 1997. *Týž: Balkánské meziliterární společenství*. Brno 1993. *Týž: Slovanské*

psychoanalýzy, empirické literární vědy, dekonstrukce apod.⁸ V komplementární kritice Ďurišiny konceptce, kterou jsem jinak uznával, jsem hovořil o tzv. interpoeticitě.⁹

Úvahy o teorii literárních dějin nejsou nové a v dnešní době znovu ožívají; v české tradici stačí připomenout Reného Wellka a jeho práci z 30. let minulého století.¹⁰ Tedy to, co se pod cizím vlivem objevuje teprve v těchto letech jako reakce na dlouhou absenci historicity, je již zpozdilé.¹¹

Jistým východiskem ze současného hledání literární vědy jako celku je posilování významu pozapomínané literární komparatistiky. Ta se však nemůže postavit tváří v tvář současné všeobecné krizi, pokud se nepromění, nevystřídá či nezefektivní své metodologické nástroje.

Nicméně i dnes zůstává praxe literární vědy především ve své tradiční podobě. Jaké jsou důvody tohoto stavu? Řada inovací, tzv. nových pohledů apod. se ukázaly jako teore-

- meziliterární shody a rozdíly. Brno 2004. O brněnské a krakovské škole areálových studií viz souborně: *Areál – sociální vědy – filologie*. Ed. Ivo Pospíšil. Kabinet integrované žánrové typologie, Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2002. I. Pospíšil: *Nová literatura a areálová studia*. In: *Litteraria Humanitas XII. Moderna – avantgarda – postmoderna*. Editori: Danuše Kšicová, Ivo Pospíšil. Brno 2003, s. 7–19. Týž: *Komparatistika, střední Evropa, areálové studium a jejich výhledy*. In: *Comparative Cultural Studies in Central Europe*. Editors: Ivo Pospíšil (Brno), Michael Moser (Wien). Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Brno 2004, s. 3–6. Týž: *Kulturologie a brněnský projekt Areál – sociální vědy – filologie*. In: *Zošity 2004*, č. 4, *Ústavu národných a národnostných kultúr, Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF v Nitre, Kultúra a súčasnosť*, s. 47–57. Týž: *Kulturní dialog a areálová studia (několik poznámek o spojitosti pojmů)*. *Dialog kultur 111*. Sborník příspěvků z vědecké konference s mezinárodní účastí pořádané ve spolupráci se Společností Franka Wollmana při FF MU v Brně a Českou asociací rusistů. Hradec Králové 26. 10. 2004. *Oftis, Ústí nad Orlicí 2005*, s. 17–24. Týž: *Co je to areálový výzkum. Cíle, metody, problémové okruhy, tendence a příklady*. In: *Břetislav Horyna, Josef Krob (eds): Cesty k vědě. Jak správně myslet a psát*. Nakladatelství Olomouc, Olomouc 2007, s. 90–108. Také in: J. Gazda – I. Pospíšil: *Proměny jazyka a literatury v současných ruských textech*. Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Masarykova univerzita, Brno 2007.
- 8) Viz např. A. Bžoch: *Psychoanalýza na periférii*. Kalligram, Bratislava 2007. M. Dović: *Sistemske in empirične obravnave literature*. (*Studia litteraria*). Založba ZRC, Ljubljana 2004. T. Virk: *Primerjalna književnost na prelomu tisočletja. Kritični pregled*. *Studia litteraria*. Ljubljana 2007.
- 9) I. Pospíšil: *Sedmero úskalí a inspirací*. *Slovenská literatúra 1993*, 4, s. 292–295.
- 10) R. Wellek: *The Theory of Literary History*. *Travaux de Cercle Linguistique du Prague 6*, Praha 1936.
- 11) M. Bassler: *New Historicism: Literaturgeschichte als Poetik der Kultur*. Tübingen 2001. S. Greenblatt: *Practising the New Historicism*. Chicago University Press 2000. *Kako pisati literarno zgodovino danes? Uredila Darko Dolinar in Marko Juvan*. Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Ljubljana 2003. *Angl. verze: Writing Literary History. Selected Perspectives from Central Europe (2006)*. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien, Peter Lang Verlag.
- Viz k tomu také I. Pospíšil: *Problém teorie literárních dějin a jeho interdisciplinární souvislosti*. In: *Filozoficko-estetické reflexie posthistorického umenia*. Ed. Jana Sošková. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis, Studia Aesthetica*, Prešov 2008, s. 88–102.

ticky zajímavé, obratné, invenční, ale jejich praktický potenciál byl podstatně menší.¹² Tzv. "měkké" přístupy v konfrontaci s praxí literární vědy se ukázaly často jen jako deklarativní, z valné části jako póza, přístup, který však zdaleka nepřispěl k poznání literárního artefaktu tak nově a v takové míře, jak se slibovalo – jeho zisky často pramení ve starých, osvědčených metodách.¹³

V pojednání o *Estetice jednakosti* (2001) Lubomíra Plesníka jsem kdysi uvedl, že právě tento text je pro mě podstatnou a silnou záminkou, jak se alespoň obrysově a tezoovitě vyjádřit k celému trsu problémů, které s velkou rychlostí nazrávají a které by bylo možné označit jako únavu z technologie, výčtovosti, metodologie, únavu z racionalismu, z dosavadního způsobu života a euromerické vědy, jako celkovou existenciální deziluzi – východiskem je tu často příklon k východním inspiracím, hledání vnitřních spojů a ponorných řek mezi evropskou filozofií a východními pretexty.

Nutno opět euroamericky podotknout, že to není jev ojedinělý, ale spíše určitá zákonitost, že se tyto krize objevují každých sto let – alespoň od té doby, co se evropské myšlení svému asijskému učiteli vzdálilo: v 18. století máme rokoko, v 19. a na počátku 20. století secesi: o buddhistickém proudu v evropském myšlení psal kdysi O. Mandelštam v eseji *Devatenácté století*. Tento příklon ke všemu asijskému, který je v Evropě znovu pozorovatelný jako silný proud zhruba od 60. let 20. století, ale drobnými praménky proudí vlastně stále, je jednak znamením pupeční

šňůry, jíž jsme s tímto myšlením spojeni, neboť dominantní evropské myšlenky jsou od nich odvozeny (ale přece jen po určitých úpravách), jedna jako znamení krize.

Osip Mandelštam, který jako ruský Žid a znalec antiky a renesance měl k těmto věcem blízko, se vlivu Asie a buddhismu na Evropu spíše obával: psal o tom, že se k nám dostává často skrytě, plíživě, hlubinně jako ponorná řeka: objevil virus Asie dokonce ve formě Flaubertových románů, které prý jsou psány japonskou básnickou formou tanka. V nehybnosti, státnosti, kvietismu, tedy v eliminaci kyvadlového pohybu, spatřoval pro Evropu velké nebezpečí a psal, že francouzští encyklopedisté budou jednou zase zapotřebí jako oheň Prométheův. Chci tím říci, že se k východní moudrosti obvykle uchylujeme v době, kdy cítíme nedostatečnost našich dosavadních životů, ať již v jakékoli oblasti.

Základní Plesníkova otázka, stejně jako otázky jiných badatelů, kteří se v poslední době od literární vědy přichýlili k filozofování, dumání a volným kontemplacím, je povýtce existenciální. Ti, kteří se k těmto sebereflekujícím tendencím nestavějí nadšeně, jsou někdy pokládáni za staromilce a lidi plytkého myšlení – z pochopitelných důvodů se domnívám, že tomu tak být nutně nemusí. Kritický přístup ještě neznamená odmítání, spíše vědomí reálného fungování věcí a jevů. Je mnohé mezi nebem a zemí, co je možné zkoumat, zabývat se tím, ale také to uzávorkovat. H. Taine jistě věděl tom, že kreace je spojena s psychikou, ale hloubkově se tím nezabýval, strukturalisté nebyli zdaleka jen

12) Viz naši stať *Literární věda na rozcestí*. Hrst poznámek k minulosti, přítomnosti a budoucnosti. HOST 1998/2, s. 79–83.

13) Viz naše úvahy *Otvírání černé skříňky*. K jádru a konsekvencím *Estetiky jednakosti* Lubomíra Plesníka. Opera Slavica 2002, č. 1, roč. XI., s. 23–33. Nezbytí metodologické návaznosti aneb Poněkud vyprázdňená pragmatika (Zoltán Rédey: Pragmatika básnického tvaru. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Ústav literárnej a umeleckej komunikácie. Nitra 2000). Slavica Litteraria, X 4, 2001, s. 141–143.

mechanickými technologiemi literatury, jak se domnívá Z. Rédey¹⁴, jen si tuto problematiku pracovně uzávorkovali (asi jako v hodinách fyziky nám učitel uváděl jakési jevy probíhající za tzv. normálních podmínek, tj. za normální teploty a tlaku). Uzávorkování může mít ráz pracovně metodický, metodologický (když nepokládáme tento přístup za nejplodnější) nebo protektivní (nechceme otvírat černou skříňku).

Volání po dotyku reality, po tom, aby problémy měly něco společného s našimi životy, je zcela legitimní, ale věda je silná právě tím, že není bezprostřední, že se skládá z řady clon, které někdy záměrně vytváří. Je v lidském životě mnoho tabuového: podle Dostojevského není dobré všechno odhalit, vždy je třeba ponechat nějaké tajemství – světu i člověku. Zde se již utvářejí i bez východního myšlení i Heideggerova „Leichtung“ (tedy prosvětleného místa, průseku v lese, průhledu) volné prostory, které si člověk vytváří spontánně, psychobiologicky, sebezáchovnou činností ratic, aby se dostal z krize, do níž jej uvedla jeho vlastní aktivita (např. proti „mistrovství“, superhabilitě staví Z. Mathauser metahabilitu – to je onen úkrok stranou, aby se zdánlivou nedokonalostí uvolnila nová cesta) – „světliny“ nepřicházejí tedy odjinud, z jiných učeních nebo světů, ale můžeme nebo spíše musíme si je vytvořit sami – na to jsme zařízeni, neboť techné nás často vede do slepých uliček a dokonce tragédií, z nichž zase pomocí techné hledáme únik.

Tradiční technologie není však jen způsob lidské existence a současně její ospravedlnění a zdůvodnění, nýbrž také estetická a hodnotová doména, hrací zóna, kam se člověk unavený bojem uchyluje jako do dobře známé, i když iluzivní enklávy, jako

jiní hledají útěchu v hospůdce nebo na chatě – pochybuji, že by si vědec tuto svou dílnu – místo svého velkého utrpení i sporého štěstí, a tedy sídlo onoho pomyslného kyvadla, – nechal vzít.

Problém lidského života, a tedy i vědy, včetně uměnověd, je hledání rovnováhy, balance. Tedy nikoli uměle vytvářené převážení k pozitivnímu pólu výkonu, úspěšnosti, dostatku až přebytku a přesycenosti, ani k rezignaci na pohyb kyvadla, která má nepříjemné etické konsekvence. Každý způsob uvažování je možný, ale někdy jde o nebezpečnou koketérii – pokud vše domyslíme do důsledků. Lidstvo, který by směřovalo k odstranění vnímání polaritativ pozitiv a negativ a k „eudaimonickému naladění“ by rozhodně nebylo množinou usmívajících se andělů. Praktický život ve světě ukazuje, že tyto koncepce jsou jedněmi z možných a dočasných alternativ a – stejně jako se zásadami common sense – jen s nimi nevystačíme.

Vraťme se však k východisku. Spojitost (pod)vědomí s kompozicí artefaktu je zřejmá, stejně jako snaha po uspořádanosti, ale je tu opět onen pohyb kyvadla: řád a chaos – jak je to již v Zrození tragédie z ducha hudby. Je zřejmé, že artefakt nevnaší do vnímatelovy duše jen klid, spíše naopak – naprostý nepořádek, chaos a utrpení, které však člověk rád podstupuje, neboť po něm může přijít restrukturační vědomí, eventuálně katarsis.

V jistém smyslu tragédií člověka je jeho podvojnost, jíž se nemůže zbavit: je živočich, ale současně se z živočišné říše vyděluje, dělá, to, co všichni živočichové, ale současně také nedělá. Nikoli náhodou zdůrazňoval G. W. F. Hegel poznávací funkci umění: člověk je člověkem proto, že má vzhledem ke světu odstup a nadhled a že si tuto distanci musí

14) Viz naši recenzi jeho jinak podnětné knihy: *Nezbytné metodologické návaznosti aneb Poněkud vyprázdněná pragmatika*, *Slavica Litteraria*, x 4, 2001, s. 141–142.

upravovat: nesmí se od světa příliš vzdálit, ani se mu příliš přiblížit.

Neodsunujme tedy literární vědu imanentního, technologického typu; badatelé si jen vymezili pole působnosti a zbytek uzavorkovali: o to nejsou méně hodnotní. Do jiných sfér nešli, protože jim nerozumějí (nejsou v tom sami) a spojitost struktury vědomí a struktury artefaktu je – pokud vím – dosud černou skříňkou, lze o ní jen esejisticky spekulovat – jinak je tu ovšem místo pro obtížný, skutečně mezidisciplinární přístup spojující přírodní, technické i humanitní vědy.

Jestliže jsme jako možné východisko označili nezbytí obnovované literární komparatistiky, i zde musíme konstatovat, že do značné míry ve vlastní praxi – nehledě na teoretické inovace – setrvává na osvědčených tradicionalistických modelech. Z. Rédey ve zmiňované, jinak velmi invenční a přínosné knize, když konstatuje jakousi bezmoc tradičního technicistního výkladu teorie verše ve škole, zavádí proti strukturalistické synchronii diachronii: způsob, jakým se vyhnout žákovské depresi, je úrok do minulosti. Vyložíme tedy žákovi dějiny verše neboli, jak říká autor, “vývinovo-genetický aspekt básnického tvaru”, tedy postaru vývoj, evoluci, prostě historickou poetiku. Jistěže se žák rád doví o tom, co byl hexametr a jak vznikal a fungoval; mám však vážné pochybnosti, že mu to pomůže najít současný vztah k textu; vysvětlí mu to, proč Hollý psal, jak psal, ale na papíře, odtrženě od orálních nebo pohybových realizací, zůstává text zase jen smutně osamělý: historie jej neoživí. Pod módním pseudoterminologickým balastem se k nám vrací stará dobrá kulturně historická metoda. Nic proti ní – ale ona jistě není překonáním strukturalismu. Podobně nové přístupy v komparatistice, které bazírují především na globálnosti, areálovosti, spaciálnosti, obvykle přinášejí něco do “extrinsic”,

ale v podstatě velmi málo do “intrinsic”: vysvětlíme, která literatura fungovala ve společenském a národním prostředí, v kultuře jako takové (odtud někdy pojem “literární kultura”), ale proniknout do nitra artefaktu se nám nepodaří – dokonce ani ne do “duše díla” – to jsou jen metafory, jež starou intuitivní metodou často zaměňovanou s hermeneutickými přístupy vypovídají spíše o stavu duše autora než uměleckého díla.

Srovnávání bylo běžnou metodou zkoumání literatury už na počátku existence našeho mediteránního kulturního okruhu: zde nepochybně stojí srovnávání řecké a římské literatury nebo spíše napodobování řeckých vzorů Římány. Výsledkem srovnávání bylo tedy především napodobování údajně dokonalejších uměleckých výtvorů. Srovnávání se nabízelo zejména tam, kde byl otevřený svět a volné umělecké hodnoty, které spolu komunikovaly, vzájemně na sebe působily a a vyvíjely se tak v interakci. To bylo později možné jak v době středověkého univerzalizmu a za časů velkých objevů renesanční doby titánské, tak později v éře likvidace sociální a ekonomické uzavřenosti feudalismu, za buržoazních revolucí, napoleonských válek a převažujícího romantismu. Srovnávání vede nejen k hledání a nacházení shod a podobností, ale také zásadních rozdílů, kontrastů a delimitací; nicméně vede ve své podstatě také k vzájemné inspiraci a obohacování.

Právě za expanze romantismu vznikají první známější díla na srovnávacím základě: jednak je to celkové pojetí J. W. Goetha (1749–1832) vyjádřené především ve spise *Italská cesta* (Italienische Reise, 1816–1817), vyrovnávajícím se s impulsy kulturních vrstev na Apeninském poloostrově, a v pojmu “světová literatura” (Weltliteratur), dále dílo Germaine de Staël (Madame de Staël, 1766–1817) *O Německu* (De l'Allemagne, 1810). U nás v tomto smyslu zaujala

fundamentální práce Pavla Josefa Šafaříka (1795–1861) *Dějiny slovanské řeči a literatury podle všech nářečí* (orig. *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, 1826). Prioritu prvního vědecky a teoreticky podloženého komparatistického spisu však drží Angličan H. M. Posnett svou *Srovnávací literaturou* (orig. *Comparative Literature*, 1886).

Komparatistika čili srovnávací literární věda vzniká vlastně spolu s literární vědou v době pozitivismu, tj. zhruba od 30. – 50. let 19. století., kdy si badatelé začali poprvé výrazněji klást otázky po zákonitostech vývoje literatury a výstavby literárního díla pod vlivem zakladatele filozofického pozitivismu Augusta Comta (1798–1857) a jeho následovníka v estetice Hippolyta Taina (1828–1893). Nejvýznamnější byly dvě větve komparatistiky: francouzská a ruská.. Zatímco v Rusku pěstoval srovnávání především na bázi folkloristiky a tzv. historické poetiky (tj. srovnávání ve vývoji literárních tvarů) Alexandr Veselovskij (1838–1906), ve Francii to byl například Joseph Texte (1865–1900).

Srovnávací literární věda vznikala a vyvíjela se ovšem v úzkém sepětí s vývojem metodologie: od pozitivismu šla k autonomním (formálním, tvarovým, morfologickým) metodám a využívala i podnětů nauky o literárních rodech a žánrech, do nichž sugestivně zasáhl Ferdinand Brunetiere (1849–1906) svou žánrovou teorií, v níž – fascinován přírodními vědami a Darwino-vým evolucionismem – hledal analogie mezi literárními a biologickými druhy.

Podstatnou měrou přispěl k rozvoji moderně pojaté komparatistiky pozdější zakladatel literární genologie Paul van Tieghem (1871–1948): byl to on, kdo disciplínu přímo pojmenoval již v názvu své knihy *Srovnávací literatura* (La littérature comparée, doslova však “srovnávaná literatura”; v našem pojetí bychom měli spíše říkat “srovnávací literární

věda”). Van Tieghemův termín a současné tendence v Mezinárodní asociaci literární komparatistiky (Association Internationale de Littérature Comparée) svědčí o tom, že srovnávací či srovnávaná literatura nebo literární věda si dnes činí nárok nahradit tradiční literární vědu a její disciplíny. To je však přesah, který nemá technické ani věcné opodstatnění: jistěže je srovnávací stejně jako žánrové (druhové) vidění literatury podvědomou složkou každé literární práce, nicméně existují i studie úzce zaměřené, hlubinně analytické, kde srovnávání nebo žánrovost v takové míře nebo vůbec nenajdeme nebo jsou prostě uzávorkovány, explicitně se o nich nepíše. Z tohoto hlediska je tato pankomparatistika zbytečnou a nefunkční hyperbolou.

Do koncepce komparatistiky v její post-pozitivistické fázi podstatně zasáhl také mladší člen Pražského lingvistického kroužku René Wellek (1903–1995), který zdůrazňoval srovnávání uměleckých struktur a v 50. letech promluvil o krizi komparatistiky; podobné tendence projevoval zakladatel brněnské komparatistické slavistiky Frank Wollman (1888–1969), který ve svém díle mluvil o eidologii čili nauce o tvaru: brilantním příkladem aplikace této metody je jeho kniha *Slovesnost Slovanů* (1928), v jejímž názvu ukázal na silnou orální (ústní) slovesnost ve slovanských literaturách a prezentoval v ní srovnávací pojetí všech slovanských literatur v směrových a kulturních blocích (epochách).

Srovnávání v literatuře se v podstatě týká všech kategorií poetiky: od minuciózních prvků, například tropů nebo figur, přes autory a literární směry k jednotlivým národním literaturám – jejich přesahem pak vznikají ještě vyšší celky (viz dále). V zásadě lze srovnávání schematicky rozdělit na srovnávání témat (komparativní tematologie, něm. Stoffgeschichte čili látkověda) a

srovnávání tvarů (forem, komparativní morfologie). Podle způsobu kontaktu se mluví o kontaktologii nebo genetické komparatistice a typologii (podobnosti literárního typu, aniž by byl doložen konkrétní kontakt nebo genetická souvislost). Vzhledem k růstu typologických studií, které mohou srovnávat de facto všechno se vším, je asi správná poznámka Slavomíra Wollmana, syna Franka Wollmana, že způsob zkoumání je závislý na zjištění kontaktu: když se kontakt zjistí (například se ověří, že se spisovatelé znali, že četli svá díla nebo se o nich dověděli pomocí prostředníka čili mediátora apod.), jde o kontaktologii neboli genetickou komparatistiku, pokud je kontakt nedoložitelný nebo nelze jej zatím doložit, volíme typologický přístup. Jinak řečeno: nemělo by se zkoumat typologicky, pokud je možné zjistit historicky ověřený kontakt a dojít tak ke genetické (vývojové) souvislosti. Typologie vede někdy k názoru, že ve společnostech podobného společensko-ekonomického uspořádání nebo formace vznikají podobné psychologické typy a je zde i podobný životní pocit, který se reflektuje v umění, tedy i v literatuře. Takto kdysi zkoumal ruský akademik N. I. Konrad (*Západ a Východ*, rus. 1972) podobné typy v japonské a italské renesanční literatuře a došel k názoru, že umění kdekoliv prochází v podstatě velmi podobnými vývojovými fázemi.

Vývoj srovnávací literatury druhé poloviny 20. století vedl spíše k preferování typologie a morfologie; ze všeho je patrné, že srovnávací literatura vyžaduje dokonalou připravenost jazykovou i všeobecně kulturní, nemluvě o kompetenci literární.

Zlatým věkem literární komparatistiky byl pozitivismus s převažujícím genetickým a tematologickým přístupem. Naopak v období dominance imanentních metod neměla komparatistika na různých ustláno: pražský strukturalismus často i neostruk-

turalismus se nevyznačoval nijakou příchylností ke komparatistice, ostatně název slavného souboru studií Jana Mukařovského, který se učí každý bohemista jako evangelium, o to svědčí více než výmluvně. V podstatě komparatisty byli mezi pražskými strukturalisty kosmopolité a cizinci (R. Jakobson, R. Wellek), nicméně právě v tomto období přichází impuls ze strany zmíněného Franka Wollmana s jeho eidologií, který se k pražským strukturalistům přimyká, stal se nakonec členem kroužku, ale uchoval si vlastní samorostlost.

Vztah mezi srovnávanými díly autory a národními literaturami vyvolal v život již v době pozitivistických počátků srovnávací literatury pojem "vliv" jako označení jednostranného působení jednoho díla na druhé, jednoho literárního jevu na druhý. Dříve se z kategorie "vlivu" vyvozovala nadřazenost jedné literatury nad druhou (jsou literatury tzv. tvůrčí, jiné jako by pouze přejímaly jejich podněty) a kategorie vlivu se neúměrně zveličovala a souběžně s tím se podceňovala úloha recepčního (přijímacího) prostředí. Slovenští komparatisté uspořádali v letech 1979–1980 v časopise *Slavica Slovaca* diskusi, jejímž cílem bylo odstranit "vliv" z terminologie srovnávací literární vědy a slovenský komparatista světového jména Dionýz Ďurišin (viz dále) jej dokonce nazval "osudovým problémem literární komparatistiky". Diskuse vyústila ve snahu nahradit pojem "vliv" dvojslovným označením recepce-kreativity nebo impuls – vstřícný pohyb recepčního prostředí. Tato představa vychází ze zrovnoprávnění literárního díla, které působí, a díla nebo děl, která jeho podněty přijímají, neboť také ony musí mít v sobě kreativní prvky, které jim umožňují iniciativu jiného díla (jiných děl) přijmout (pojem "vstřícný pohyb" pochází od již zmíněného ruského komparatisty Alexandra Veselovského). Nicméně to neodstraňuje hodnotu působení a

impulsu a nahrazuje jej popisem procesu (impulsu a přijetí).

Z pozice tzv. estetické komunikace zasáhl do srovnávací literární vědy další slovenský literární vědec Anton Popovič, který poukázal na důležitost metatextu (textu o textu), tedy na odvolávku na cizí dílo, na přítomnost cizího textu, na citátovost a reminiscentnost a také na místa s tzv. kvázimetatextem, tj. na odvolávky na neexistující, fiktivní text: sám například upozornil na pseudocitáty v záhlaví jednotlivých kapitol známého Puškinova románu z dob povstání Jemeljana Pugačova *Kapitánská dcerka* (1836).

Kromě hlubšího poznání literárních jevů (jednotlivých děl, děl různých autorů různých národních literatur) včetně bi- a polyliterárnosti a dvojdmosti a vícedmosti je hlavním cílem srovnávání literatury vytváření vyšších obsahových syntéz. Prvním krokem k nim je přirozená existence tzv. příbuzných literatur, jazykově, kulturně, společensky, eventuálně politicky blízkých celků. Tradičně se uvádějí slovanské literatury; steží lze však stejně snadno hovořit o románských nebo germánských literaturách. Jinak řečeno: mechanické převádění jazykové blízkosti na blízkost literární není možné a také v případě slovanských literatur byly vysloveny pochybnosti o jejich kompaktnosti, jejíž intenzita se mění (výraznější byla na počátku literárního vývoje a pak snad v 18. a zejména v 19. století v letech národních obrozených hnutí, kdy byla bývalá i jsoucí blízkost znovu posílena).

Zónové komplexy se naopak utvářejí na základě geografické blízkosti a nejsou založeny na jazykové blízkosti nebo příbuznosti, spíše na historicko-kulturní sounáležitosti a prostorové blízkosti. Mluví se například o zónovém komplexu západoevropském (sjednocujícím literatury germánské, románské, vyjma rumunské, i jiné, například keltské) nebo středoevropském (německá, polská,

česká, slovenská, rakouská, maďarská, snad i slovinská, dílem rumunská). Přináležitost k zónovému komplexu je historicky proměnlivá: italská literatura byla dříve součástí západoevropského komplexu (započala zde renesance), posléze vlivem územního sblížení s Rakouskem se stala spíše součástí středoevropského komplexu, ve 20. století se zase přesouvala do západní Evropy, po roce 1989 obnovuje některé kulturní spoje se střední Evropou apod. V tomto pohybu hrají důležitou úlohu politicko-ekonomické faktory, například utváření Evropské unie, ale nejsou jediné a dokonce se někdy projevuje k jejich silovému působení odpor: umění je přece jen autonomní součástí společenského vývoje.

Ještě vyšším obsahovým celkem, který vzniká na základě srovnávání, je tzv. generální literatura (*littérature générale*, *general literature*, *allgemeine Literatur*, *общая литература*), která zobecňuje vztahy více než dvou národních literatur. Nejobecnějším možným produktem srovnávání literatur je vytvoření konceptu tzv. světové literatury.

V koncepci Dionýze Ďurišina a v práci týmu, který v 80. a 90. letech 20. století až do své předčasné smrti vedl, se objevují další "schůdky" vedoucí ke světové literatuře: zvláštní meziliterární společenství a meziliterární centrismy.

O frekvenci těchto pojmů a jejich novou funkčnost se zasloužil projekt *Osobitné meziliterárne spoločenstvá I–VI* (Bratislava 1987–1993), resp. Ďurišinova shrnující monografie *Čo je svetová literatúra?* (Bratislava 1993). Slovenský badatel je veden pevným metodologickým přesvědčením o definitivním rozpadu tradiční srovnávací vědy na tzv. klasickou komparatistiku zabývající se kontaktologií a typologií ve vztahu jednotlivých národních literatur a na novou disciplínu, jejíž předmět a pracovní metody zachytí oblast meziliterárních zákonitostí, tj.

sféru přesahů národní literatury k literatuře světové. Ďurišinův metodologický vývoj od referátu na 5. kongresu srovnávacích literatur AILC v Bělehradě (1967) až po současnost představuje překvapivou a zároveň logickou cestu. Na jedné straně zavržení klasické komparatistiky s její pozitivistickou “vlivologií”, odmítnutí její terminologie včetně frekventovaného pojmu “vliv” (v *Teorii literárnej komparatistiky* z roku 1975 navrhl náhradní pojem recepce-kreace), na druhé straně návaznost na historickou poetiku A. N. Veselovského a široce chápané strukturální myšlení reprezentované osobnostmi Franka Wollmana a badatelova učitele Mikuláše Bakoše. Z této metodologické orientace pozvolna krystalizovala teze, že vlastní bázi moderní literární komparatistiky se musí stát jediné srovnávací historická poetika, která se místo genetických “vlivů” a “kontaktů” zaměří na výzkum typologických analogií, pro které badatel v souladu s V. M. Žirmunským používal pojem konvergence.

V koncepci světové literatury Ďurišin volně vyšel z pojmu F. Wollmana, který tento pojem traktoval ve třech rovinách: 1. jako souhrn národních literatur celého kontinentu, 2. jako hodnotový výběr toho nejlepšího, co vzniklo v národních literaturách, 3. jako útvar zahrnující vzájemně determinované vztahy a souvislosti, tj. geneticky a typologicky podmíněné literární jevy, které fungují v meziliterárním procesu. Ďurišin ve shodě s F. Wollmanem považuje třetí vymezení za hlavní objekt srovnávacích výzkumů. Nově však koncipuje strukturu a funkčnost tohoto pojetí; dospívá k názoru, že světová literatura je konečný meziliterární fenomén, pohybující se na synchronní a diachronní ose slovesného vývoje. Světové literatuře jako věcně fungujícímu systému odpovídá určitý afinitivní model – pojmová nadstavba jako myšlenkový systém. Vztah mezi světovou literaturou jako takovou a teoretickou reflexí

tohoto literárního jevu je proto zákonitě diferencovaný a proměnlivý. V novém projektu Meziliterárních evropských centrismů (*Meziliterárne európske centrizmy*, 1995–1997) Ďurišin akcentuje typ meziliterárních společenství konstituovaných na objektivnějším, geografickém principu, který na rozdíl od variabilnějších, etnicko-jazykových kritérií “vyjadřuje přirozenou koexistenci lidských komunit”. Výzkum meziliterárních centrismů zkonkrétňuje a zviditelňuje fenomén světové literatury, protože klade důraz na její přirozené podsystémy – na zóny, teritoria, regiony, oblasti apod., tj. na územní celky spojené hlediskem společného sociokulturního prostoru, v němž funguje – řečeno van Tieghemovou terminologií – centrismus “generální literatury”; kde platí užší, těsnější integrovanost literárních tradic a poetik.

Je rozdíl mezi schopností otevřít se novým podnětům a vyzkoušet je a mezi nekritickým zbožněním jednoho proudu. V tomto smyslu je Ďurišinův průlom aktem hluboce volní, spíše silové, emotivní povahy, který však pomáhá nazírat literaturu z jiného zorného úhlu a je v jistém smyslu extrémní. “Středoví” autoři jsou schopni sumarizovat, scelovat koncepce, vidět je z odstupů a nadhledu, ale aby měli vůbec co scelovat a na co nahlížet z odstupů a nadhledu, musí mít k dispozici koncepce rozrůzněné a často až křiklavě protikladné. Jinak řečeno: bez krajních poloh se neobejde žádný vědecký výzkum, tedy bez poloh radikálních a nekompromisních. Ďurišinova koncepce je nová a podnětná, uchovává si svou platnost a konkrétní i obecně metodologický význam.

Základním přístupem Dionýze Ďurišina, který uplatňoval, bylo důsledné scelení terminologie a metodologie: jak je však vidět z publikovaných sborníků o zvláštních meziliterárních společenstvích, ne vždy se mu to dařilo: sborníky často zůstávají pestrým sborem různých hlasů, které se snaží sejit

na nějaké metodologické křižovatce, najít společnou řeč, ale ne vždy s úspěchem. Je tedy prosazování nového metodologického přístupu záležitost procesuální, dlouhodobá a nelze ji vyřešit ihned a prudce. Terminologická koncepce a přísná metodologie měla zlomit individuální návyky s jejich pojmovou vágností a vytvořit jednotící rámec, v němž se mělo bádát; tento rámec rozlomil původní korpus genetické a typologické komparatistiky tím, že do ní včlenil problém areálovosti, centra a meziliterárnosti včetně meziliterárních centrismů. Pro nový Ďurišinův přístup už nebyla důležitá literární morfologie, ta byla subsumována pod větší celky, pod velké korpusy textů, které se pohybovaly v čase a prostoru, narážely na sebe a přeskupovaly se.

Pojetí administrativní areálovosti nebylo Ďurišinovým vynálezem, brali je v úvahu i badatelé před ním, ale Ďurišin má prioritu v radikálnosti a vyostřenosti tohoto pojetí. Badatelův temperament ho často vedl k formulování utopických cílů, jako například v případě systémového pojetí světové literatury. Týmovost práce totiž vždy potlačuje individuální, často neuchopitelnou kreativitu a zdůrazňuje blokovost, mechaničnost a unifikaci: bez unifikace nelze dojít k novému pohledu na literaturu, neboť se pak zmítáme v esejismu a ztrácíme přesnost, ale na druhé straně literárněvědná metoda se obnovuje také tím, že vytváří ostré kontury, nekompromisně se definuje a vyžaduje od badatelů jistou míru věrnosti (toto bylo, jak známo, typické pro Romana Jakobsona, který ve 20. letech pojímal členství v pražském Lingvistickém kroužku jako morální závazek či takřka politické vyznání, ale také pro Ďurišinu, u něhož jsme mohli zaznamenat slova jako "zrada metody" apod.), ale také rozmývání, znejasňování těchto kontur,

nové znejistění a individualizaci, která hledá nové mosty a tunely, jimiž se chce dobrat nových pohledů. Každá metoda se za čas opotřebuje, je jí nutné inovovat, reformovat, do jisté míry i popřít: bereme proto metodu jako svého druhu nástroj, s jehož pomocí rozkrýváme objekt výzkumu. Podle nástroje lze klasifikovat i jejich uživatele: někdo má rád nástroje ostré a hrubé, jiný spíše jemné, někdo je užívá razantně, jiný jen neznatelně a spíše čeká, až se mu objekt sám odhalí a uvolní. Nelze zde být jednoznačným soudcem: každý přístup má své oprávnění a svou funkci, nelze jej však brát za jednu provždy daný, jedině možný a jedině správný.

Ďurišinově koncepci zeje určité bílé místo dané rozpojením artefaktu a jeho společenským a areálovým fungováním ve větších celcích, že se nelze domnívat, že se korpus literárních textů pohybuje na nějaké prostorové orbitě jen působením vnějších sil, ale také vnitřním pnutím uvnitř, že tudíž nelze abstrahovat od poetické struktury uměleckého díla. Jinak řečeno, že utváření zvláštních meziliterárních společenství, meziliterárního centrismu apod. působí na vnitřní ustrojení artefaktu a tento jev jsem nazval interpoeticitou.¹⁵

Je tedy pnutí mezi vnitřní a vnější orbitou literární komunikace; vnitřní kruh nelze z výzkumu vyloučit, jinak se octneme jen v okruhu politologie a sociologie, jinak řečeno ve wellkovském "extrinsic approach", který je sice legitimní, ale izolovaný bez průniku do nitra artefaktu, tedy bez "intrinsic approach". Novost by mohla spočívat právě v hledání tohoto vzájemného zrcadlení a v jeho areálových pohybech ve srovnávací dimenzi.

Ďurišinova metoda realizovaná v kolektivních sbornících a samostatných monografiích se tak znovu vrací do okruhu, z něhož vyšla, ale zanechala v něm výrazné stopy.

15) I. Pospíšil: Sedmero úskalí a inspirací. Slovenská literatúra 1993, 4, s. 292–295.

Zdůraznila něco, o čem se sice vědělo, ale jehož význam nebyl zcela rozpoznán: utváření literatury v prostorovém a časovém pnutí ve velkých vývojových celcích, tedy zdůraznění vnějšího kruhu existence literatury.

V tomto smyslu jsou inspirativní knihy Ivana Dorovského; autor se k Ďurišinově metodologii – stejně jako jiní jeho brněnští kolegové – svým způsobem hlásil a hlásí. Především přijímá v globálu onu Ďurišinovskou prostorovost a sprážení areálů (Mediterrán – Evropa). Současně však jde ke kategorii autora, jehož chápe jako kreativní entitu jazykovou, kulturní a jistě i psychologickou, mentální (dvojdomost a biliterárnost), začleněnou do proudu tradice, tedy do klasického paradigmatu literární historie (*Cyrlome-todějská tradice v českém a slovenském písemnictví*) a do poetiky literárního směru (*Některé zvláštnosti balkánské avantgardy*) a překladu (*Originál a umělecký překlad*). Máme tu tedy pyramidu, která propojuje jak areálovost, prostorovost literatury, tak její vnitřní utváření, i když v daném případě nejde o vnitřně propojené celky, ale spíše o sled autonomních studií.¹⁶

Jistou odpovědí je známá několikasvazková publikace Johna Neubauera a Marcela

Cornis-Popea *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries* (zatím 2004–2007), jež vyvolává řadu afirmací, ale také otázek a problémů, které nás vedou k návratu k vlastnímu účelu literární komparatistiky. Práce zmíněného tzv. Ďurišinoва mezinárodního týmu nejsou tu bohužel vzaty dostatečně v úvahu.

Ve vztazích mezi literaturami hrají důležitou úlohu i tzv. silové faktory, včetně tzv. moci v literatuře¹⁷. Současně tu však vzniká otázka tzv. hodnotové spravedlnosti: český literární teoretik a překladatel z estonštiny, dnes již zesnulý Vladimír Macura (1945–1999), v jehož týmu Slovníku světových literárních děl (1988, 1989) jsem kdysi také spolupracoval, mi nejednou říkal, že v estonské poezii jsou jevy světové úrovně; kdyby tito básníci psali anglicky, Nobelova cena je nemine, ale píšou jazykem v podstatě milionového národa. Problém hodnot a hodnocení v literatuře bývá často traktován a také my jsme se ho polemicky dotkli ve dvou verzích studie.¹⁸ Žádný kánon nemohou určovat jen příslušníci národních literatur dané zóny, kánon je nadnárodní, překračuje bezohledně jakékoli hranice, umění a estetika nepodléhají žád-

- 16) Viz jeho knihy *Balkánské meziliterární společenství*. Brno 1993; *Balkán a Mediterán*. Brno 1997; *Slované a Evropa*. Brno 2000; *Slovanské meziliterární shody a rozdíly*. Brno 2004; *Slovanské literatury a dnešek*. Brno 2008.
- 17) М. Берг: Литературократия. Проблема присвоения и перераспределения власти в литературе. Кафедра славистики Университета Хельсинки, Москва 2000: Новое Литературное Обозрение.
- 18) I. Pospíšil: Hodnoty a rovnost v literatuře. Dvě knihy a jejich inspirativní hodnota. *Studia Balcanica Bohemo-Slovaca* VI, sv. 2, Sekce literárněvědná a kulturologická. Sekce jazykovědná. Příspěvky prezentované na VI. mezinárodním balkanistickém sympoziu v Brně ve dnech 25–27. dubna 2005. K vydání připravili Pavel Boček, Ladislav Hladký, Pavel Krejčí, Petr Stehlík a Václav Štěpánek. Red.: Václav Štěpánek. Ústav slavistiky FF MU, Historický ústav AV ČR, Brno: Matice moravská, s. 757–767. Brno 2006. I. Pospíšil: The Problem of Value and Equality in Comparative Literary Studies: the Past and the Present (Some Comments on the Conception of „Area Value“). In: *The Horizons of Contemporary Slavic Comparative Literature Studies*. Ed. by Halina Janaszek-Ivaničková. Warszawa 2007: Dom Wydawniczy Elipsa, s. 39–49.

nému diktátu a jestli ano, tak jen dočasně. Žádná pozitivní diskriminace nemůže být stálým doprovodným prvkem vývoje, snad jen jeho dočasným a pomocným prostředkem, neboť vývoj má své vlastnosti, k nimž patří i kategorie velikosti: co je velké, má automaticky výhodu proti tomu, co je malé – s tím nelze nikde nic dělat a výjimky jen potvrzují pravidlo. V případě literatury je to dáno mimo jiné velikostí národa, počtem mluvčích a čtenářů daného jazyka, historickým vývojem a jeho tragickými událostmi. Příklad střední Evropy a Balkánu o tom svědčí zcela průkazně a lze jen spekulovat, co by bylo se srbskou, bulharskou či jinou jihoslovanskou literaturou, kdyby nebylo osmanské okupace, nebo co by bylo s českou literaturou, kdyby nebyly husitské války a Bílá hora (jednou ze spekulací je i ta, že po případné porážce katolické strany by čeština a její literatura zcela zanikly pohlceny v německém protestantském moři).

Đurišinova koncepce světové literatury byla syntetická, tj. předpokládala, že světová literatura je soubor obecných, společných znaků světového literárního procesu: to by však znamenalo srovnat všechno, co bylo kdy na Zemi napsáno (tedy i to, co se nedochovalo), dojít ke shodám a rozdílům a formulovat pak světovou literaturu jako obecný literární genotyp nebo invariant. To je však utopie, i když to neznamená, že tato koncepce je špatná; naopak je to meta, cíl, k němuž se máme blížit. Na druhé straně nelze odmítat ani historicky podmíněné axiologické pojetí,

tedy světovou literaturu jako soubor všeobecně uznávaných estetických a jiných (např. poznávacích, ideologických, didaktických) hodnot, který vzniká historicky a je historicky proměnlivý. Zde však žádné zastupitelství prostoru (zóny) nemůže hrát rozhodující roli (areál je užitečný jako realizační plocha literatury, jako průnik řady faktorů a jako prostředek lepšího a hlubšího poznání). Takto se prezentovala nejen jednotlivá díla, ale také celé národní literatury: proto pojmem “světové literatury” jsme označovali ty národní literatury, které nejsilněji (až dosud) poetologicky působily – v důsledku různých, již zmiňovaných okolností. O podobných problémech se zmiňují v jistém smyslu také dva slovinští autoři průkopnických kompendií, jež se zabývají obecnými otázkami “literární vědy v rekonstrukci”¹⁹.

Když uznáváme, že poetologické hodnoty neznají nebo nemají znát hranic ani tzv. pozitivní diskriminaci, neboť čtenáři oceňují estetický efekt a další komponenty a funkce literárního artefaktu, aniž by se museli zajímat o historicko-politicko-kulturní důvody vzniku takového díla, musíme současně odmítnout snahu hodnotově unifikovat literární proces, tj. představovat jeden model jako vzorový, a tedy následováníhodný. Potom pojem “belatedness”, tedy jakási “zpozdilost”, “zpoždění” bude termínem pejorativně axiologickým, tedy fakticky diskriminačním. Každá národní literatura má své vývojové paradigma, žádná literatura nemusí tedy jinou “dohánět” nebo “předhánět”, neboť je

19) M. Juvan: *Literarna veda v rekonstrukciji. Uvod do sodobni študij*. Ljubljana 2006: Narodna a univerzitetna knjižnica. T. Virk: *Primerjalna književnost na prelomu tisočletja. Kritični pregled*. Ljubljana 2007: Studia Litteraria, Inštitut za slovinsko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. M. Zelenka: *Juvan, Marko: Literarna veda v rekonstrukciji. Uvod do sodobni študij*. Narodna a univerzitetna knjižnica, Ljubljana 2006. *Opera Slavica*, roč. xviii, č. 1, 2008, s. 42–44. Viz I. Pospíšil: *Problema slavizmova i njegov kontekst*. *Primerjalna književnost*, december 2005, št. 2, s. 17–32; Týž: *Primerjalna književnost, srednjeevropski kulturni prostor in teorija literarne zgodovine*. *Primerjalna književnost* 31. 2. 2008, s. 137–148.

ve svém vývoji autonomní a může s jiným entitami interreagovat, může je imitovat, jejich podněty transformovat, ale jinak má svůj vlastní vývojový rytmus, jenž je axiologicky autochtonní. Jako příklad můžeme vzít ruskou literaturu, která prošla “slohovým” vývojem od 18. století a přinesla nové hodnoty, zejména ve svém “zlatém věku”, tj. v realismu a románu, ale i později v moderně, tedy věku stříbrném, stejně jako v avantgardě a postmoderně.

Z tohoto důvodu nutno zkoumat i podnětné dílo *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries* a samotný jeho titul. Pojem “literary culture” nás poněkud vrací k pojetí tzv. kulturně historické školy 19. století, ale současně akcentuje jednak vědy o znaku, jednak speciálnost literatury včetně průnikových center. Zůstává tu však nadále problém, který kdysi R. Wellek a A. Warren nazvali “intrinsic” a extrinsic“, tedy vnitřní (niterný) a vnější (vnějškový). Jde o to, jak dokonale a důkladně propojit speciálně kulturologické pojetí s vnitřním ustrojením a autonomním poetologickým vývojem literárního artefaktu, tedy s tím, čemu R. Jakobson říkal “literaturnost”, tj. nezastupitelnost toho, co činí krásnou literaturu (belles lettres) krásnou literaturou, tedy poetickou (estetickou) funkcí jazyka (Jakobson 1995). To jsem kdysi také namítl D. Ďurišínovi v článku, který on sám dal publikovat (Pospíšil, 1993); tehdy jsem razil termín “interpoeticita” právě pro mezilite-

rární jevy, jež se protínají přímo v literárním artefaktu, tj. v jeho poetice, struktuře. Také v rozsáhlé publikaci *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*²⁰ toto propojování v podstatě chybí nebo je jen slabé; dějiny literatury nelze nahradit dějinami kulturního prostoru, neboť mají vlastní, autochtonní paradigma. Lze jen hledat a nacházet protnutí onoho vnějšího a vnitřního okruhu, stejně jako to, co literaturu vrací jako míč do hry, tj. do společensko-kulturního oběhu, z něhož ji imanentní metody poněkud vzdálily, i když jistě z důvodů metodologických, aby lépe prozkoumaly její vnitřní stavbu.

Dalším problémem je nepochybně původně německý termín *Ostmitteleuropa* (East-Central Europe), uměle rozdělující kompaktní celek střední Evropy na dvě části – Západ a Východ. K otázce středoevropského centrismu, resp. samotného pojmu *Mittleuropa*, se také vyjádřil již zmiňovaný bývalý Pražan René Wellek (1903–1995). V prvním z trojice rozhovorů, které vedl s Peterem Demetzem na stránkách ročenky *Cross Currents*, se vyjadřuje o tomto pojmu dosti skepticky v tom smyslu, že je sám o sobě podezřelý, neboť jej vymyslel Friedrich Naumann za války v roce 1915. Pojem “Ostmitteleuropa” má zjevně hodnotový podtext ve smyslu východní inferiority. K tomu řekl své již Frank Wollman odkazující k slovan-ské evropské tradici a důležitosti folklóru²¹ (W (Wollman, 1928, 2003); odkazuji v této

- 20) John Neubauer, Marcel Cornis-Pope (eds): *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*. 1–111. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 2004–2007.
- 21) F. Wollman: *Slovesnost Slovanů*. Praha 1928: Orbis. F. Wollman: *Die Literatur der Slawen*. Herausgegeben von Reinhard Ibler und Ivo Pospíšil. Aus dem Tschechischen übertragen von Kristina Kallert. *Vergleichende Studien zu den slavischen Sprachen und Literaturen*. Herausgegeben von Renate Belentschikow und Reinhard Ibler, Bd. 7. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2003: Peter Lang.

souvislosti také k novým studiím jeho syna Slavomíra Wollmana²².

Především je zřejmé, že tyto komparativní inovace, které často překračují její hranice a míří dál k meziliterárnosti, k uzlovým bodům apod., přinášejí mnoho cenného: mají značný význam při zkoumání vnějšího fungování literatury, které se nepochybně do vnitřního ustrojení promítá: nutno však zjistit jak, jakými cestami, jakou roli tu hraje autor apod.

Nicméně i dnes se tyto pokusy dějí, zejména na podloží tradiční komparistiky, která se však otvírá – spíše však povlovně – inovacím. Jako příklad tu uvádíme poslední knihy brněnské literární vědkyně, rusistky a komparativistky Danuše Kšicové a francouzské slavistky a komparativistky Hany Voisine-Jechové.

D. Kšicová jako žačka Franka Wollmana a zakladateka a předsedkyně české sekce společnosti *Ars Comparationis* dospívá od tradiční látkově morfologické komparistiky²³ ke generální komparativistice, tedy k

srovnávání různých druhů umění, zejména krásné literatury, výtvarného umění a hudby ve dvou kardinálních publikacích: *Secese a Od moderny k avantgardě*,²⁴ přičemž se přidržuje tradičních přístupů obohacených interdisciplinarnitou.

Hana Voisine-Jechová je nejen známá literární historička, polonistka, slavistka a komparativistka, ale také tvůrkyně krásné literatury ve francouzštině. České vydání původně francouzských dějin české literatury, jehož původcem je Aleš Haman²⁵, je velmi užitečné z řady důvodů, i když nebylo zcela přijato jednoznačně. Na prvním místě stojí obligátní důvod: pohled zvnějšku, kniha koncipovaná Češkou, ale po potřeby francouzského čtenáře, může vrhnout ostřejší světlo na vývoj české literatury a ukázat ji v evropském a světovém kontextu. A jde také o obecnější problém literatury viděné současně zvnějšku a zevnitř, navíc o problém slovanské literatury vklíněné – jak trefně napsal zvěčnělý A. Měšťan – mezi Němce a Slovany více než kterákoli jiná.²⁶

- 22) S. Wollman: Postmodernismus ve slovansko-středoevropském zorném poli: fakta a fikce. In: Slavistika dnes. Kolektivní monografie. Ed.: Ivo Pospíšil. Brno 2007: Česká asociace slavistů, Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, s. 213–228. S. Wollman: Van Tieghem a ti druzí: hledání generální literatury směrem k jihovýchodu. In: Česká slavistika 2008. Brno – Praha 2008: Academicus, s. 323–335.
- 23) Viz D. Kšicová: Ruská poezie v interpretaci Františka Táborského. Brno 1979. Táž: Poéma za romantismu a novoromantismu: rusko-české paralely. Brno 1983.
- 24) D. Kšicová: *Secese. Slovo a tvar*. Brno 1998. Táž: *Od moderny k avantgardě: rusko-české paralely*. Brno 2007.
- 25) H. Voisine-Jechová: *Dějiny české literatury*. Z franc. orig.. *Histoire de la littérature tchèque*, Fayard 2001, přel. a rejstříky sestavil Aleš Haman. H & H, Praha 2005. Viz naše pojednání: Česká literatura a její mezinárodní souvislosti (K českému vydání knihy Hany Voisine-Jechové *Dějiny české literatury*. *Slavica Litteraria* 2008, roč. 11, č. 1, s. 107–114. K směrově personalisticko-areálovým a komparativně kulturologickým dějinám národní literatury (Nad Ruskou moderní literaturou Milana Hraly a *Dějiny české literatury* Hany Voisine-Jechové). In: *Od teorie jazyka k praxi komunikace*. Sborník prací členů Katedry českého jazyka a literatury. Eds: Daniel Bína, Miloš Zelenka. Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice 2007, s. 19–30.
- 26) A. Měšťan: Česká literatura mezi Němci a Slovany. *Academia*, Praha 2002. Viz naši rec.: Hořkosladký úděl zprostředkovatelů. *Slavica Litteraria*, x 6, 2003, s. 177–179.

Hana Voisine-Jechová nám poskytuje jak pohled zvenčí z pozice slavistky, tak zevnitř, neboť je francouzská, ale jistě hlavně česká bohemistka. Pohled na českou literaturu z nadhledu a odstupu ukazuje různé vývojové peripetie české literatury poněkud jinak. Jádrem výkladu spočívá spíše ve starším období, tedy nikoli v nejnovějším české literatuře, ale i tak dává četné odpovědi i na českou literární současnost. Autorce se totiž již na počátku podařilo ukotvit českou literaturu v slovanských a evropských souvislostech, a to nejen tím, že ji přirozeně spojuje s christianizací a obecně s kulturou jako takovou a také s mocenskými zájmy feudálů, ale také proto, že od počátku věnuje mimořádnou pozornost její estetické funkci: tak ostatně nazývá i první část (*Na úsvitu duchovního života a estetického vědomí Čech*).

Knihy francouzsko-české slavistky o české literatuře představuje po dlouhém čase skutečné dějiny české literatury na srovnávacím pozadí, psané z jednoho, kompaktního zorného úhlu, nikoli kolektivní práce, sice podrobné, ale přece jen "slepence" různých pohledů, názorů a stylů, neboť to, že by se poměrně velká skupina lidí v zásadě shodla na pojetí české literatury i v důležitých detailech (neboť co jiného jsou detaily než často to nejpodstatnější z vývoje národní literatury) je podle mě nemožné. Dějiny literatury představují svého druhu "filozofii" literárního vývoje, tedy musí implicitně obsahovat i teorii literárních dějin a právě to je v knize Hany Voisine-Jechové výrazně, i když nikoli deklarativně obsaženo. Především tu vyniká zásadní teze o nesamozřejmosti existence samostatné české literatury stejně jako českého národa: "Při setkání s českou literaturou se ihned klade otázka jejího vymezení: lze ji definovat na základě měřítek geografických, etnických nebo jazykových? Hranice

země označené dnes jako Česká republika se totiž mnohokrát v průběhu staletí měnily a mnozí zdejší obyvatelé nemluvili česky. Svou kulturu tu rozvíjela německá menšina, avšak tato kultura měla často společné rysy s díly psanými česky, neboť odrážely tytéž životní podmínky a stejné duchovní aspirace. Mnoho spisovatelů, počínaje středověkem až po začátek 20. století, bylo bilingvních a někteří z nich se vyjadřovali, přinejmenším po jistou dobu a v jistých typech děl, ve dvou nebo dokonce ve třech jazycích (česky, německy, latinsky). Čeští panovníci (především ve 13. a 14. století za posledních Přemyslovců a za Karla IV.) nebo česká šlechta přijímali cizince přívětivě, a ti zase navazovali styky s domácími elitami a přispívali ke kulturnímu rozvoji země. Ve 14. století přivábila vědce z různých zemí univerzita založená v Praze; svá díla psali latinsky, v jazyce, jehož používali i vzdělanci českého původu. Ve vědomí duchovní komunity této epochy mizela hranice mezi latinsky píšícími Čechy a cizinci. Kosmopolitismus na dvoře Rudolfa II na konci 16. a na počátku 17. století posílil znovu příliv cizinců do Čech. Jejich přítomnost poznamenala zemi a naopak, česká kultura a tradice často prosytily jejich díla.²⁷ V tom je patrně síla i slabost české kulturní a duchovní komunity vůbec: její samozřejmé přesahování a její nesamozřejmá, přesně vymezená identita. Mohli bychom říci, že české země mají z hlediska duchovní kultury jako součást střední Evropy tytéž vlastnosti jako celý tento kulturně geopolitický areál: spojovat, prostupovat a prolínat, integrovat, při veškerém "stýkání a potýkání" spíše tolerantně přistupovat, i když právě to bylo v průběhu dějin nesčetněkrát napadáno a porušováno, až nakonec ve 20. století vyústilo v dramatických a tragických událostech obou světových válek a totalitních režimů.

27) Cit. d., s. 9.

Myslím, že tato koncepce české literatury ji ukazuje v reálném světle nazasaženém idealizací nebo umělými expurgacemi všelikého druhu jako těžce utvářenou, ale snad právě proto nepopíratelnou hodnotu: současně buduje pojetí vývoje české literatury jako relativně kompaktní a transcendující s kořeny v evropských tradicích, v kulturně jazykovém specifiku a v přesazích, jež sytily evropskou kulturu od raného středověku až po dnešní dobu, ovšem různým způsobem a s různou intenzitou.

Soubor francouzsky psaných studií, který shrnuje její již publikované práce,²⁸ ukazuje jednak na obnovenou historicitu literární komparistiky jako přirozeného nástroje konstruování komparativních literárních dějin, jednak na slovansko-neslovanskou komparistiku motivickou i poetologickou. Najdeme tu studie o dialogu české a polské literatury, studie o mezinárodním, ale přece tak českém zjevu Komenského, motivické spoje Puškina a Henryho Jamese, srovnávací práce z poetiky romantismu (Nerval, Mácha, Sř), pozoruhodné spojitosti Gogola a J. Karáska ze Lvovic, samozřejmě Dostojevského a Kafky, práce o Camusovi i analýzy z širších kontextů české literatury – interně i externě srovnávacích.

Příklad dvou uvedených komparatistek ukazuje, že jednou z možných cest k obnovení funkčnosti literární komparistiky nemusí být jen radikální příklon k novým, spíše externalistickým přístupům směřujícím k jiným vědám a integrujícím literaturu znovu do kontextu obecně kulturního a politického, stejně jako že nelze setrvávat na tradicionalismu v jeho čisté, již mírně degenerativní podobě, ale spíše hledat povlovně, aniž by se opouštěla pevná půda metodologií, které přece v minulosti přinesly i dnes přínášející konkrétní kognitivní výsledky, nikoli jen spekulace nebo deklarace. Navíc je to cesta, jež může vést v poloze kontextuální i komparativně generální ke kýženému počátku propojení vnitřního a vnějšího v poznávání literárního artefaktu.

Štať byla připravena v rámci práce na projektu GA AV ČR IAA901640802

The article was prepared while working on the project of the Grant Agency of the Academy of Sciences of the Czech Republic IAA901640802

28) H. Voisine-Jechova: *L'Image et l'interrogation en littérature générale et comparée. Dix-huit études écrites à travers le temps.* L'Harmattan, Paris 2008.

summary**Σ Comparative Literary Studies: Alluring Innovation, High-Quality Tradition**

The author of the present article deals with some aspects of the contemporary state of comparative literary studies. He regards as the main problem an insufficient degree of the integration of traditional values of comparative studies and new approaches which appeared recently, especially a spatial aspect of comparative literary studies linked to area and cultural studies and innovative methodological approaches. In this context, he refers to several publications having either innovative, or rather traditional character: some of them demonstrate the possibility of enriching the tradition and, at the same time preserving the kernel of traditional cognitive values.

207

In the very beginning the author demonstrates an inner conflict in the general methodology of literary criticism between “soft” and “hard” approaches, disciplinarity and inter- and multidisciplinarity. Unlike the conceptions of L. Plesník and Z. Rédey, he presents the opinion that it is possible to transcend to other spheres, but not to stay there: this concerns both humanities and social sciences, philosophy and religion, otherwise there is a threat of dilettantism and a weaker functionality. This process is manifested by the example of comparative literary studies from its classical, traditional form through the genetic, contactological and typological stages up to the morphological, structural (eidological) stages on the work of A. Veselovsky, F. Wollman and D. Ďurišín’s specific interliterary communities and interliterariness. The book *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries* (editors John Neubauer a Marcel Cornis-Pope, 1–111. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 2004–2007) demonstrates the disputability of the notions “East Central Europe” and “literary culture” and the inspiration by cultural and area studies. The innovations and transcendences of comparative studies towards other disciplines is inevitable, but at the same time there also exist traditional approaches. The author regards as prolific a slightly innovative methods manifested in the works of the two slavists and comparatists H. Voisine-Jechová and D. Kšicová tending on the one hand towards general comparative studies, i. e. comparison of various kinds of art, on the other towards the integration of the history of national literatures into supranational contexts (theory of literary history) without leaving traditional positivist, genetic, typological and morphological methods which brought good results in the past.

Selected Literature

- Bassler 2001: **Bassler, M.** *New Historicism: Literaturgeschichte als Poetik der Kultur*. Tübingen.
 Berdajev 2004: **Berdajev, N.** *Nový středověk: úvaha o osudu Ruska a Evropy*. Pavel Mervart, Červený Kostelec.
 Berg 2000: **Berg, M.** *Literaturokratija. Problema prisvojenija i pereraspredelenija vlasti v literature. Kafedra slavistiki Universiteta Chelsinki, Novoje Literaturnoje Obozrenije, Moskva.*
 Bžoch 2007: **Bžoch, A.** *Psychoanalýza na periferii*. Kalligram, Bratislava.

- Dorovský 1997: **Dorovský, I.** Balkán a Mediterán. Spisy Masarykovy univerzity v Brně, Filozofická fakulta. Masarykova univerzita, Brno.
- Dorovský 1993: **Dorovský, I.** Balkánské meziliterární společenství. Brno.
- Đurišin 1987–1993: **Đurišin, D. A kol.** Osobitné meziliterárne spoločenstvá. I–VI, Bratislava.
- Đurišin 1992: **Đurišin, D.** Čo je svetová literatúra. Bratislava.
- Đurišin 1993: **Đurišin, D.** Medziliterárny centrismus – krok na ceste k svetovej literatúre. Slovak Review 1994, No. 1, s. 3–13. Đurišin, D. – Korkoš, L.: Svetová literatúra perom a dlátom. Bratislava.
- Đurišin 1988: **Đurišin, D.** Systematika medziliterárneho procesu. Bratislava.
- Đurišin 1995: **Đurišin, D.** Teória medziliterárneho procesu I. Bratislava.
- Gazda – Pospíšil 2007: **Gazda, J. – Pospíšil, I.** Proměny jazyka a literatury v současných ruských textech. Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Masarykova univerzita, Brno.
- Greenblatt 2000: **Greenblatt, S.** Practising the New Historicism. Chicago University Press.
- Pospíšil – Zelenka 1996: **Pospíšil, I. – Zelenka, M.** René Wellek a meziválečné Československo (Ke kořenům strukturální estetiky). Brno.
- Pospíšil 2007: **Pospíšil, I.** Co je to areálový výzkum. Cíle, metody, problémové okruhy, tendence a příklady. In: Břetislav Horyna, Josef Krob (eds): Cesty k vědě. Jak správně myslet a psát. Nakladatelství Olomouc, Olomouc, s. 90–108.
- Pospíšil 2004: **Pospíšil, I.** Komparatistika, střední Evropa, areálové studium a jejich výhledy. In: Comparative Cultural Studies in Central Europe. Editors: Ivo Pospíšil (Brno), Michael Moser (Wien). Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Brno, s. 3–6.
- Pospíšil 2005: **Pospíšil, I.** Kulturní dialog a areálová studia (několik poznámek o spojitosti pojmů). Dialog kultur III. Sborník příspěvků z vědecké konference s mezinárodní účastí pořádané ve spolupráci se Společností Franka Wollmana při FF MU v Brně a Českou asociací rusistů. Hradec Králové 26. 10. 2004. Oftis, Ústí nad Orlicí, s. 17–24.
- Pospíšil 2004: **Pospíšil, I.** Kulturologie a brněnský projekt Areál – sociální vědy – filologie. In: Zošity, č. 4, Ústavu národných a národnostných kultúr, Fakulta stredo európskych štúdií UKF v Nitre, Kultúra a súčasnosť, s. 47–57.
- Pospíšil 2003: **Pospíšil, I.** Nová literatura a areálová studia. In: Litteraria Humanitas XI. Moderna – avantgarda – postmoderna. Editori: Danuše Kšicová, Ivo Pospíšil. Brno 2003, s. 7–19.
- Pospíšil 2008: **Pospíšil, I.** Problém teorie literárních dějin a jeho interdisciplinární souvislosti. In: Filozoficko-estetické reflexie posthistorického umenia. Ed. Jana Sošková. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, Studia Aesthetica, Prešov, s. 88–102.
- Pospíšil 1993: **Pospíšil, I.** Sedmero úskalí a inspirací. Slovenská literatúra 1993, 4, s. 292–295.
- Sötér 1973: **Sötér, I.** The Dilemma of Literary Science. Budapest.
- Virk 2007: **Virk, T.** Primerjalna književnost na prelomu tisočletja. Kritični pregled. Studia litteraria. Ljubljana.
- Wellek 1936: **Wellek, R.** The Theory of Literary History. Travaux de Cercle Linguistique du Prague 6, Praha.